

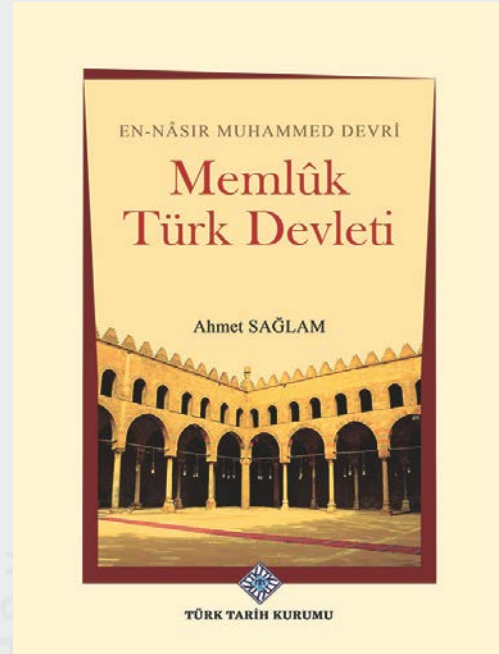
EN-NÂSİR MUHAMMED DEVRİ MEMLÛK TÜRK DEVLETİ

SAĞLAM, Ahmet, (2021), *En-Nâsır Muhammed Devri Memlûk Türk Devleti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara. ISBN: 978-975-17-4937-6, 1. Baskı, 439 s.

Ömer SUBAŞI*

Manisa-Celal Bayar Üniversitesi Tarih Bölümü'nden 2008 yılında mezun olan Ahmet Sağlam, aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı'ndan *Tolunoğullarının Kuruluşundan İhşidilerin Yıkılışına Kadar Mısır'da Gayri Müslimler* adlı teziyle 2011 yılında yüksek lisans, yine aynı enstitünün Tarih Anabilim Dalı'nda *Memlûk Sultanı Nâsır Muhammed b. Kalavun'un Siyasi Faaliyetleri (684-741/1285-1341)* adlı tezi ile 2015 yılında doktor unvanını almıştır. Yazarımız hazırlamış olduğu bu çalışmasını 2021 yılında *En-Nâsır Muhammed Devri Memlûk Türk Devleti* ismiyle kitap hâline getirerek okurların beğenisine sunmuştur.

Türk-İslâm coğrafyası önce Haçlıların işgaline, daha sonra Moğolların istilâsına maruz kaldı. Yaşanan siyasi ve askeri gelişmeler sonucu 13. yüzyılın ortalarında çoğunluğunu Kıpçak Türklerinin oluşturduğu üst düzey emîrlere Mısır'da Memlûk Türk Devleti'ni kurdular. Memlûk askeri sınıfının irade ve idaresinde şekillenen devlette, Sultan Baybars devri (1260-1277) kuruluş, Sultan Kalavûn devri (1279-1290) yükseliş dönemi olmuştur. Sultan Nâsır Muhammed'in üçüncü saltanat devri (1310-1341) ise devletin zirve dönemi olarak tarihteki yerini almıştır. En uzun süre saltanatta kalma başarısını gösteren ve Memlûk tarihinde kendisine özgü saltanat dönemleriyle öne çıkan Nâsır Muhammed, sarayda doğmuş, yine sarayda ölmüştür. Esasen Memlûk askeri sınıfından ve emîr kökenli olmayan, verasetle sultan olan Nâsır Muhammed bu özelliği ile uzun süre tahtta kalan bir isim olarak öne çıkmıştır. İki defa tahtını terk etmek zorunda kalan ve üçüncü kez gerçek bir sultan olarak tahta oturan Nâsır Muhammed'in saltanat dönemi çocukluk, gençlik ve yetişkinlik devirleri olarak üç dönemden oluşur. Birinci saltanatında (1293-1294) tahttan uzaklaştırılırken, ikinci saltanatında (1299-1309) tahtı terk etmek zorunda

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. omer.subasi@atauni.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8081-6637, Erzurum / TÜRKİYE

bırakılmıştır. Yaşayarak öğrendiği saltanat tecrübesinden üçüncü saltanat döneminde (1310-1341) istifade etmeyi bilen Nâsır Muhammed'in yirmi beş yaşlarında başladığı üçüncü dönemi otuz yılı aşan haşmetli bir çağdır.

Yazar Ahmet Sağlam'ın bu eseri ön söz, kısaltmalar, kaynaklar-araştırmalar ve giriş bölümü ile başlamış ve dört bölüm hâlinde düzenlenmiştir. Söz konusu dört ana bölüm kendi içerisinde alt başlıklara bölünerek konular detaylandırılmış ve nihayetinde sırasıyla sonuç, kaynaklar, dizin ve ekler kısmı verilerek eser 439 sayfa şeklinde sonlandırılmıştır.

Yazar eserin ön sözünde Mısır, Suriye ve Hicaz bölgesinde üç asra yakın hüküm süren ve Kıpçak Türklerinin idaresinde adını Türklükten, meşruiyetini de İslami kurumlardan alarak Haçlıları ve Moğolları kutsal topraklardan uzaklaştırıp Türk-İslam dünyasının hamiliğini üstlenen Memlûk Türk Devletine değinmiştir. Devamında çalışmanın ana teması olan ve Memlûk tahtına üç ayrı dönemde 1293-1294, 1298-1309, 1310-1341 oturan Nâsır Muhammed b. Kalavûn'un saltanat dönemlerine açıklık getirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda birinci bölümde Nâsır Muhammed b. Kalavûn'un ailesi ve çocukluk Dönemi, ikinci bölümde dahili gelişmeler, üçüncü bölümde harici gelişmeler, dördüncü ve son bölümde ise Sultan Nâsır Muhammed'in siyasi kişiliği ele alınmış, bölümler kendi içlerinde alt başlıklara ayrılarak konular detaylarıyla gözler önüne serilmiştir. Ön sözün son bölümünde ise eserde kullanılan zengin tarihi kaynaklar hakkında az da olsa bilgiler ile beraber bir teşekkür bölümü bulunmaktadır.

Yazar, ön söz sonrası eserde kullanmış olduğu kaynakları tanıtmak amacıyla açmış olduğu kaynaklar ve araştırma eserler isimli başlık altında ilk önce Memlûk dönemi tarihçiliği açısından çok önemli yeri olan kaynak yazarları ve kaleme aldıkları Arapça ederler hakkında teferruatlı bilgi vermektedir. Bu yazarlar arasında Nâsır Muhammed'in çağdaşı olan Mısırlı müellifler olduğu gibi yine Sultan'ın çağdaşı Suriyeli müellifler ve sonraki dönemde hayatlarını sürdüren Memlûk müellifleri ve onların kaleme aldıkları eserler ayrıntılı şekilde irdelenerek okurların dikkatine sunulmuştur. Yazar, çalışmasının devamında sıklıkla kullandığı Farsça, Ermenice kaynaklar ile tabâkat ve terâcim kitapları, seyahatnameler, coğrafi kitaplar, teşkilat kitapları ve diplomatik kaynaklar hakkında bilgi vermiştir. Araştırma eserler kısmında ise çalışmasında gerek Memlûkler gerekse Nâsır Muhammed hakkında bilgi içeren yerli ve yabancı birçok araştırma eseri tanıtarak bu kısmı tamamlamıştır.

Yazar, giriş kısmına Memlûk devletinin kurulduğu Mısır coğrafyasının önemine değindikten sonra özellikle bu bölgenin Hz. Ömer dönemi fethi, sonraki süreçte Emevi ve Abbasi idaresine geçişi ve ilerleyen dönemlerde İslam dünyasının önemli bir merkezi hâline nasıl geldiğini anlatarak başlar. Özellikle Tolunoğulları ve İhşidiler ile Mısır'da başlayan Türk varlığının Memlûk Türk Devleti ile zirveye ulaşmasının Türk tarihi açısından önemi vurgulamıştır. Memlûk siyasi yapısının en önemli özelliğini memlûk kimliğine haiz askerlerin Mısır'da devlet kurması olarak ifade eden yazar, giriş kısmını üç ayrı başlık altında kaleme alırken ilk önce Memlûk nizamına ve bu zümrenin askeri bir sınıf olarak ortaya çıkış sürecine değinmiştir. Yazar, Abbasilerde uygulanmaya başlanan, Selçuklularda "gulamlık" ve Osmanlılardaki muadilleri ise "devşirme sistemi" olan memlûk askeri nizamını ele alınırken memlûk sözcüğünün

menşei üzerine de ayrıntılı bilgileri çalışmada aktarmıştır. Giriş bölümünün ikinci kısmında yazar, “Memlûk Türk Devleti: Haçlı ve Moğol Zaferlerinin Meşrulaştırdığı Bir Devlet” başlığıyla yedinci haçlı seferi sırasında Mısır’da yaşananlar, sonrasında Memlûk Devleti’nin ortaya çıkışından Sultan Halil Eşref (1293) dönemine kadar yaşanan siyasi vakaları ele almıştır. Yazar, giriş bölümün üçüncü ve son kısmını “Saltanat Yapısı: Ortaçağda Güç-Nüfuz-Cesaret-Otorite Merkezli Orijinal Bir Siyasi Yapı” başlığı altında kaleme almıştır. Bu bölümde memlûk kökenli askerlerin kurdukları Memlûk Türk Devleti’nin Ortaçağ’da daha önce eşine rastlamadığımız orijinal bir saltanat yapısına dair işleyiş ve uygulamaları anlatılırken en güçlü emîrin sultan olduğu ve suikastlarla ya da güç kullanarak iktidar değiştiklilerinin yaşandığı bu yapının güçlü veya zayıf yanları gözler önüne serilmiştir. Ayrıca güç kullanarak saltanatı ele geçiren sultanın hâkimiyetini devam ettirebilmesi için gerekli olan vasıflar hatta devlet teşkilatı, idari ve askeri kurumların üzerinde kurmak zorunda olduğu hâkimiyet de bu bölümde örnekler verilerek anlatılmaktadır.

Yazar, giriş kısmında konuya başlamadan önce okuyucunun Memlûk tarihine dair malumat sahibi olması için hassas konulara temas edip açıklık getirmiştir. Ülkemizdeki Memlûk tarihi üzerine yapılan çalışmalardan farklı bir şekilde hem saltanat yapısını ele almış hem de ilk kez hem sultan hem de halifenin bir arada bulunduğu devlet yapısını izah etmiştir. Bu kısım okuyucular ve araştırmacılar için Memlûk tarihinin genel perspektifte anlaşılmasını sağlayan önemli bilgiler ve ipuçları sunmaktadır. Bunun yanında yöntem ve üslubu ile yazarın özgün bir çalışma ortaya koyma çabasını görmek mümkündür

Nâsır Muhammed’e atfen “Ailesi ve Çocukluk Dönemi” genel başlığı ile verilen birinci bölüm diğer bölümlere göre nispeten sayfa sayısı olarak daha kısa tutulmuş ve bölüm kendi içerisinde dört alt başlığa ayrılarak incelenmiştir. Yazar birinci bölümün ilk alt başlığı olan “Ailesi” bölümüne Nâsır Muhammed’in babası Sultan Kalavûn ile baba-oğul münasebetiyle başlamış ve azda olsa Sultan Kalavûn’un Türklüğüne vurgu yapmıştır. Sonrasında Sultan Kalavûn’un Memlûklere iltica edem ve vâfidiyenin önderlerinden Kermun Ağa’nın kızıyla, sonrasında ise Aşlun Hatun ile evlenmesi ve nihayetinde Nâsır Muhammed’in dünyaya gelmesi ve Aşlun Hatun’un sonraki yaşantısı hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. İkinci alt başlığı olarak “Doğumu” adı altında Sultan Kalavûn ile eşi Aşlun Hatun’un evliliklerinden üç yıl sonra Nâsır Muhammed’in Kalatül Cebel’de dünyaya gelişi anlatılmıştır. Sonraki başlıkta sünnet merasiminden bahsedilirken bu bölümün son başlığında ise Nâsır Muhammed’in aldığı eğitim üzerinde durulmuştur.

Yazar, Nâsır Muhammed’in birinci, ikinci ve üçüncü saltanat döneminde meydana gelen olayları konu edinerek “Dâhili Gelişmeler” isimli genel başlığı ile ikinci bölümü okurlarıyla paylaşmaktadır. Yazar, bölümü kaleme alırken Nâsır Muhammed’in bir yıl süren ilk saltanat dönemini “Birinci Saltanatı Dönemi (693-694/1293-1294): Emîrlerin Gölgesinde Çocuk Sultan” ismiyle düzenlemiş ve bu başlığı da üç alt başlık hâlinde şekillendirmiştir. Sultan Eşref Halil’in çıktığı av sırasında üst düzey emîrlerinin düzenlediği suikast neticesinde ölümü ile Nâsır Muhammed’in tahta giden yolu açılmış, suikastı tertip eden Baydara’nın olay yerinde sultan ilan edilmesiyle başlayan

karışıklıklar sonrası Nâsır Muhammed dokuz yaşında tahta oturmuş ve bu olaylar, tarihler ve isimler üzerinden ayrıntılı şekilde ele alınarak Nâsır Muhammed'in 1293 yılındaki cülûs merasimi anlatılmıştır. Devamında yaşanan çıkar çatışmaları ve sonu gelmez çekişmeler Memlûkler tarihinde karşımıza Gâsıp Sultanlar dönemini ortaya çıkarırken yazar bu konuya açıklık getirmek amacıyla sırasıyla Moğol asıllı Sultan Zeyneddin Ketboğa ve Sultan Hüsameddin Lâcîn dönemini ayrı başlıklar altında irdelemiş ve devamında tahtından indirilerek sarayda esir muamelesi gören Nâsır Muhammed'in, Laçin tarafından başkentten uzaklaştırılmak üzere Kerek'e sürgün edilmesini okurlarına aktarmıştır. Dikkat çeken husus ise Laçin'in Nâsır Muhammed adına devleti yöneteceğine dair saray kadısı ile olan diyalogu anlatılarak Memlûk saltanat yapısının işleyişine temas edilmiştir.

İkinci bölümün diğer bir başlığı "İkinci Saltanat Dönemi (698-708/1299-1309): Emîrlere Meşruiyet Kazandıran Genç-Kukla Sultan"dır. Yazar, Nâsır Muhammed'in ikinci saltanat dönemini Sultan'ın tecrübe kazandığı bir dönem olarak görmüş ve Sultan'ın yeniden tahta çıktığı dönemi ele alırken ilk önce 1299 yılında yapılan cülûs merasimi hakkında bilgi vermiş, devamında uzun yıllar sürecek olan Bahrî ve Burcî Memlûkler arasında yaşanan ve bu dönemde her ne kadar Bahrî Memlûklerin lehine sonuçlansa da zaman sonra bu çekişmeden galip çıkacak olan Burcî Memlûklerin dahil oldukları çekişmelerin Memlûk tarihi açısından önemine vurgu yaparak kaynaklar ışığında incelemiştir. Yazarın, Nâsır Muhammed'in ümera tahakkümünden kurtulma teşebbüslerini ve ikinci Kerek günlerini dile getirerek üçüncü devri başlatacak gelişmeleri siyasi-askeri-diplomatik hamleleri ve politik manevraları dikkatli bir şekilde ele aldığı görülür.

İkinci bölümün ilk kısmında daha çok dâhili mevzuları konu edinirken hemen sonra yeni bir başlıkla karşımıza çıkan yazar bu sefer de Nâsır Muhammed'in ikinci döneminde komşularıyla yaşadığı sorunların nasıl dâhili mevzulara dönüştüğünü ele almış ve bu anlatımına "İkinci Saltanat Dönemi Dâhili Gelişmeler: İlhanlı Hezimetinin Yankıları" isimli bir başlık açmıştır. Bu başlık altında özellikle Gazan Han'ın Suriye'ye yaptığı sefer sırasında karşı karşıya gelen Memlûk-İlhanlı ordularının yaptıkları Vâdî'l-Hazindâr isimli savaşta Memlûklerin aldıkları yenilgi, özellikle Kahire'de gayrimüslümleri ilgilendiren bir meselenin ortaya çıkmasına neden olduğuna dikkat çekmiştir. Yazar, neticede gayrimüslümlerin günlük yaşamlarına dair getirilen bazı uygulama veya kısıtlamaları, toplumsal hayattaki yansımaları ve uygulama şekilleri üzerinden yorumlayarak konuya işaret etmiştir. Yine Gazan Han'ın Suriye seferinde İlhanlılarla iş birliği yapan Dürziler üzerine yapılan sefer ve sonuçları ayrı bir başlık altında ele alınırken Nâsır Muhammed'in ikinci saltanat döneminde önemli bir vaka olarak karşımıza çıkan Bedevi Arapların isyanına karşı alınan tedbirler ve sonrasında yaşanan vakalar ise "Bedevi Arapların Tedip Edilmesi" başlığı altında ele anlatılmıştır. İkinci bölümün alt başlıkları içerisinde hacca gitme bahanesiyle Kahire'den ayrıldıktan hemen sonra Kerek'e giderek tahttan feragat ettiğini açıklayan Nâsır Muhammed'in yaklaşık bir yıl süreyle Kerek'te yeniden tahta gelişinin yolunu açacak olan siyasi hamleleri nasıl yaptığı ve Memlûk tahtına oturan Burcî Memlûklerden Baybars el-Çaşnigir'in başarısız yönetimini gözler önüne sermiştir. Yazar, devamında Nâsır

Muhammed'in ikinci Kerek günleri ve genç Sultan'ın yeniden ve bu sefer ölümüne kadar bir daha gitmemek üzere tahta nasıl geçtiğini anlatmaktadır. İkinci bölümün üçüncü ve son kısmını "Saltanat Dönemi (1310-1341): Ustalık Dönemi ve Mısır'da Yeni Dönem" ismiyle kaleme alan yazar, Nâsır Muhammed için düzenlenen üçüncü cülûs merasimine değinerek Nâsır Muhammed'e karşı onu tahttan indirip yerine yeğenini geçirmek amacıyla düzenlenen başarısız darbe girişiminin sonuçsuz bırakılması ve saltanat naipliğine yapılan atamaları da bu bölümde aktarmıştır. Yazara göre Nâsır Muhammed'in üçüncü döneminin en dikkat çekici özelliklerinden bir tanesi de muhaliflerin ve olası sultan adaylarının tasfiyesi mevzudur. Sultan kendince önemli gördüğü ve tasfiye politikasına uygun bulduğu birçok devlet adamını tasfiye etmekten çekinmemiştir. Yazar bu bağlamda Sabık Sultan Baybars el-Çaşnigâr'ın, Saltanat Nâibi Seyfeddin Sâlâr'ın, Halep Nâibi Esendemür Gürcü'nün ve Mansûriyye Memlûklerinin tasfiye edilmesini, Emir Bektemür el Çevkendâr'ın tutuklanmasını ve Suriye nâiblerinin ülkeyi terk ederek İlhanlılara iltica etmesini konu alan birçok dâhili olay hakkındaki detayları okurlarıyla paylaşmaktadır.

Yazar ikinci bölümün sonlarına doğru, geçmiş iki dönemin tecrübelerinden hareketle gerekli gördüğü tasfiyeleri yaparak kendi saltanatını sağlamlaştıran Nâsır Muhammed'in yanındaki sadık adamlarıyla birlikte yeni dönemi inşa etme çabalarını ele almış ve devamında saltanat nâibliğinin kaldırılması, otoriteyi tesis teşebbüsleri ve diğer Ortaçağ Türk-İslam devletlerinden farklı şekilde mali işlerden sorumlu bir kurum olarak varlığını sürdüren vezirlik müessesesinin kaldırılması, vezirlik müessesesinin yerine Nâsır Muhammed tarafından ihdas edilen Nezâretü'l Hâs, Kâtibü's-Sır ve Nâzirü'd-Devle gibi kurumların kurulmasını anlatmıştır. Ayrıca Nezâretü'l Hâs'ın ihdas edilmesi ve Nâsır Muhammed'in Hâs Nâzirleri, Suriye bölge nâibliğinin ihdas edilmesi veya ülke idaresinin iki merkeze taksimi ve Dîvânü'l İstabl konuları için de birer başlık açarak incelemiştir. Yazar, devlet işleriyle meşgul olan Nâsır Muhammed'in mali reformlarına değinerek geçici örfî vergilerin kaldırılması, Mısır ve Suriye'de iktâ topraklarının tahriri, tahsisi ve tanzimi üzerine de gerekli önemi vererek kaynaklardan edindiği bilgileri okurların beğenisine sunmuştur.

Üçüncü bölümü "Hârici Gelişmeler" ismiyle kaleme alan yazar, bölümü iki ana başlık şeklinde düzenlenmiştir. Yazar, Memlûk Türk Devleti'nin dış politikasını genel hatlarıyla Mısır ve Suriye bölgesindeki Haçlı devletlerini bertaraf edip Moğol saldırılarını uzaklaştırma siyaseti üzerine inşa ettiğini iddia etmektedir. Bu bağlamda Haçlılar ve Moğollar ile mücadeleyi birlikte yürüten Sultan Baybars ve Sultan Kalavun'dan sonra Sultan Eşref Halil'in Akka'yı fethetmesi ve bölgedeki Ermenilerle yaşanan gelişmeler ve İlhanlılar ile özellikle Suriye üzerine yapılan mücadeleler Nâsır Muhammed'in ikinci ve üçüncü döneminin dış politikasının ana hatlarını belirlemiştir. Nâsır Muhammed'in siyasi ve askeri mücadeleleri ve münasebetleri için başlıklar açılarak incelenen bu dönemde bilhassa İlhanlı-Memlûk münasebetleri ve iki gücün yaptıkları savaşlar özellikle İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın 1299 yılında başlattığı Suriye seferi sırasında yaşanan ve Memlûklerin yenilgisiyle sonuçlanan Vâdî'l Hazindar savaşının anlatımı ile başlamıştır. İlhanlılarda Baydu ile giriştiği taht mücadelesinden başarıyla çıkan Gazan Han'ın Baltu ve Sülemiş isyanlarından sonra

bazı olayları bahane ederek Aralık 1299 tarihinde Suriye seferine çıkması, bölgede Halep ve Şam gibi birçok şehrin İlhanlı işgaline uğramasına sebep olmuş ve bu sefer sırasında Vâdî'l Hazindar'da yaşanan savaşta Memlûkler ağır bir yenilgi alırken İlhanlıların bölgede hakimiyeti yaklaşık yüz gün sürmüştür. Ancak Memlûkler kısa zaman sonra kaybettikleri her şeyi geri almayı bilmişlerdir. Yazar, gerek Arapça-Farsça gerekse Ermeni kaynaklarından ziyadesiyle yararlanarak değerlendirdiği Gazan Han'ın ilk seferinden sonra eserinde Gazan Han'ın ikinci Suriye seferini de aynı hassasiyetle kaleme almış ve İlhanlıların soğuk hava koşullarında aşırı kar, yağmur ve soğuk karşısında perişan olduğunu ve bundan dolayı seferin İlhanlılar açısından büyük bir hayal kırıklığıyla sonuçlandığını belirtmiştir. Gazan Han'ın Memlûklere dair düşüncelerini yalnız seferler düzenleyip asker sevk etmekten ibaret olmadığını iddia eden yazar, Gazan'ın diplomatik çabalarının anlatıldığı ve özellikle Papalık makamıyla ve Bizans İmparatoru II. Andornikos'a elçiler göndererek ittifak kurmaya gayret ederken bir yandan da Nâsır Muhammed ile de elçilik teatilerinin yapıldığını belirtmiştir. Memlûklere karşı kuracağı ittifaklarla siyasi bir blok meydana getirme gayreti içerisindeki Gazan Han'ın diplomatik gelişmelerden istediği sonuçları alamayınca üçüncü Suriye seferine çıktığını belirten yazar, Gazan'ın komutanları Kutlukşah ve Emir Çoban'ın idaresine bıraktığı ve Mercü's-Suffer ovasında yaşanan, Nâsır Muhammed'in zaferiyle sonuçlanan savaşı ayrıntılarıyla ele alarak anlatmıştır. Yazar, Nâsır Muhammed döneminin harici gelişimlerine değinirken İlhanlı sultanı Olcaytu dönemini de "Olcaytu Dönemi (1304-1316) Memlûk-İlhanlı Mücadelesi" başlığı altında incelemiştir. Olcaytu Sultan'ın Rahbe'ye kadar gelip sonrasında daha ileri gidemediği seferini, bu tarihten sonra iki devletin de karşılıklı olarak hiçbir şekilde top yekûn bir askeri harekete kalkışmadığından dolayı Memlûk-İlhanlı ilişkisinin dönüm noktası olarak görmüştür. Ancak kitapta verilen bilgilerden öğrendiğimiz kadarıyla Nâsır Muhammed, her ne kadar bir barış ortamı olsa da İlhanlı siyasi coğrafyasında yaşanan her vakaya müdahil veya taraf olmayı kendi çıkarı için uygun bulmuştur. İrcin Noyan isyanında, Anadolu'nun İlhanlı valisi Timurtaş'ın zamanında Malatya'nın Memlûkler tarafından alınmasında, hatta Diyarbakır üzerine yapılan mücadelelerde Nâsır Muhammed'in tarafgirliğini görmek mümkündür. Zikredilen vakalara değindikten sonra Diyarbakır üzerine yapılan mücadeleyi kısmen de olsa ele alan yazar, Memlûkler ile İlhanlılar arasında bir barış dönemi olarak da ifade ettiği Ebû Saîd dönemi (1316-1335) ve sonrası (1335-1341) Memlûk-İlhanlı münasebetlerini anlatırken Emir Çoban'ın oğlu İlhanlıların Anadolu valisi Timurtaş Noyan'ın babası Emir Çoban ve kardeşlerinin Ebû Saîd tarafından öldürülmesinden sonra Anadolu'dan kaçarak Memlûklere sığınması, nihayetinde Ebû Saîd'in isteği doğrultusunda öldürülmesinin anlatıldığı hadiseye de ayrı bir başlık açarak ayrıntılarıyla okurlarına sunmuştur. Yazar, Memlûk-İlhanlı münasebetlerine dair anlatımlarına devam ederken bu seferde dikkatini, Ebû Saîd'in ölümünün ardından Nâsır Muhammed'in İlhanlıların Diyarbakır valisi Ali Padişah'ın tahta oturttuğu şehzade Musa'nın, müttefik olma taleplerinin iletildiği elçilik teatileriyle başlayan ilişkilere çevirmiş ve bu konuyu Ebû Saîd sonrası Memlûk-İlhanlı münasebetleri başlığı altında detaylarıyla birlikte ele almıştır. Üçüncü bölümde İlhanlı-Memlûk münasebetlerini her yönüyle ele alan yazar, dikkatini Nâsır Muhammed döneminde

önemli bir yer tutan Memlûklerin kuzey komşuları Ermeniler üzerine çevirmiştir. Bu bağlamda Moğolların batıya geldikleri ilk günlerden itibaren onların en sadık müttefiki olan Kral I. Hetum yönetimindeki Ermeniler sonraki yıllarda bu ittifakın en sadık tarafı oldular hatta iki güç arasındaki bu iş birliği II. Hetum dönemine kadar geldi. Gazan Han'ın Suriye seferlerinde Moğol ordularındaki yerini alan sadık müttefik II. Hetum ve Ermeniler ile Nâsır Muhammed dönemindeki mücadeleler ve münasebetlere dair bilgiler veren yazar, eserinde olayları gerek Arapça-Farsça gerekse Ermeni kaynakların ışığında incelenmiştir. Yazar, Memlûk-Ermeni krallığı arasındaki ilişkileri "Çukurova Ermeni Krallığı ile Mücadeleler-Münasebetler" başlığı altında topladığı pek çok alt başlıkta ayrıntılı şekilde ele almıştır.

Memlûklerin ilk kurulduğu günden itibaren mücadele etmekten hiçbir zaman çekinmediği Haçlı kontluklarıyla ilişkiler, Sultan Baybars'ın Antakya'yı ele geçirmesi, Sultan Kalavûn'un Trablus kontluğu fethiyle devam ederken Sultan Eşref Halil'in Akka'yı alması bölgenin tamamen Haçlılardan temizlenmesi anlamına gelmekteydi. Nâsır Muhammed döneminde Suriye'de herhangi bir haçlı kontluğu olmamasına rağmen Arvâd adasında konuşlanmış Haçlı birlikleri zaman zaman Müslümanlara zorluklar çıkartıyorlardı. Yazara göre yaşanan bu rahatsızlıklardan dolayı Nâsır Muhammed adadaki Haçlı varlığına son vermek isteyecek ve Arvâd adasını kuşatarak ele geçirecek ve Müslüman denizcilerin rahat bir nefes almasını sağlayacaktır. Nâsır Muhammed'in Nûbe, Habeş, Hicaz ve Yemen Resûlileri ile Mekke ve Medine emirlikleriyle olan ilişkilerini ayrıntılı şekilde ele almayı ihmal etmeyen yazar, yönünü bu defa da Memlûklerin kuzey sınır komşuları olan Anadolu'daki siyasi varlıklarını sürdürmeye gayret eden beyliklerin üzerine çevirmiştir. Bu konu kitapta "Anadolu'da İlhanlı Hâkimiyetinin Kırılma Noktası ve Anadolu Beyliklerini Himaye Politikası" başlığı altında ele alınmış ve özellikle üç beylik üzerinde durulmuştur: Karamanoğulları, Eratna Beyliği ve Dulkadroğulları. Gerçekte Memlûkler kuruldukları ilk günden itibaren Anadolu'ya kayıtsız kalmamış ve özellikle Sultan Baybars'ın Selçuklularla olan münasebetleri bölge tarihi için yeni sayfalar açmış ve Sultan II. İzzeddin Keykavus'un Memlûk-Altın Orda ittifakına dahil olma çabaları bölgenin siyasi hayatını canlandırmıştır. Muîneddin Pervane'nin daveti üzerine Sultan Baybars'ın Anadolu seferi ve İlhanlılar ile giriştiği Elbistan savaşını kazanması Anadolu siyasetinde etkin bir rol üstlenmesine neden olmuştur. Ancak Sultan Baybars'ın bu gayreti her ne kadar Anadolu'yu İlhanlılardan koparmaya yetmemiş olsa da bölgedeki Memlûk varlığının bir nişanesi olarak uzun süre zihinlerden silinmemiştir. Memlûk Türk Devleti, İlhanlılara karşı başarılı savunma savaşlarını Nâsır Muhammed döneminde sürdürmüş hatta dış politikada Anadolu beylikleri lehine İlhanlılara karşı tavır da takınmıştır. XIV. yüzyılın ilk yıllarından itibaren Anadolu'da Selçuklu varlığının yok olma aşamasına gelmesi üzerine onların yerini alan Karamanoğulları ile Memlûkler arasındaki münasebetler özellikle Nâsır Muhammed'in ikinci saltanat döneminde İlhanlılara karşı yapılan savaşların Memlûk zaferi ile neticelenmesiyle Anadolu'da özellikle Karamanoğulları üzerinde İlhanlı hâkimiyetinin sekteye uğramasına yol açmıştır. Emir Çoban'ın Anadolu seferi sonrası Konya'yı oğlu Timurtaş'a vermesi Karamanoğullarının Nâsır Muhammed'e tabi bir siyasi yapıda hareket etmesi için teşebbüsler başlatmasına sebep olmuştur. Yazar devrin bu iki

önemli gücünün ilişkilerini “Karamanoğulları Beyliği ile Münasebetler: Tabi-Metbu İlişkisi” başlığı altında incelemiş ve kaynaklar ışığında ulaştığı bilgileri okurların beğenisine sunmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti’nin inkıza uğradıktan sonra Sivas’ta İlhanlılar adına emîrlik yapan Alâeddin Eretna Bey, sonradan bölgeyi İlhanlıların Anadolu valisi olarak atanan Büyük Hasan adına yönetmiş ve 1338 yılından itibaren ise Sultan Nâsır Muhammed’in Anadolu nâibi olarak devam etmiştir. Yazar, Nâsır Muhammed ile Eretna Bey arasındaki ilişkileri ve Memlûk-Eretna Beyliği münasebeti için ayrı bir başlık açmıştır. Devamında yazar, Halep bölgesinde kışlayan ve Oğuzların Bozok koluna mensup bir Türkmen taifenin meydana getirdiği Dulkadiroğulları beyliği ile Nâsır Muhammed’in ilişkilerini ele almıştır. Nâsır Muhammed ile İlhanlıların bölgedeki hâkimiyetinin kırılmasıyla Malatya ve Maraş bölgesinde aktif bir faaliyet içine girmiş olan Dulkadiroğlu Karaca Bey arasındaki ilişkileri “Dulkadiroğlu Beyliği ile Münasebetler” başlığı altında incelemiştir.

Yazar, üçüncü bölümün ikinci başlığını “Diplomatik Münasebetler” şeklinde isimlendirirken bölümü kendi içerisinde alt başlıklar hâlinde yapılandırarak konuyu detaylandırmıştır. Nâsır Muhammed’in diplomatik hamlelerini özellikle batılı devletler üzerinden ele alarak Aragon Krallığı ve diğer Avrupalı Ülkeleri ile Bizans İmparatoru II. Adronikos ve Gürcü III. Wakhtang arasında elçiler münasebeti ile kurulan ilişkileri de ihmal etmeden ziyadesiyle inceleyerek bu Hristiyan devletlerin Memlûkler açısından önemini vurgulamıştır. Yazar, üçüncü bölümün son konusunu Memlûklerin kadim müttefikleri olan Altın Orda’ya ayırmıştır. Sultan Baybars ile Altın Orda hanı Berke’nin döneminden beri süre gelen müttefiklik yarım asır sonra Nâsır Muhammed ile gerek Toktay gerekse Müslüman olan Özbek Han arasında devam etmiş hatta bu münasebetler Nâsır Muhammed’in Özbek Han’dan Cengiz Han soyundan kendisine bir eş talep etmesiyle ilişkiler zirve noktasına ulaşmıştır. Yazar, Özbek Han’ın kızı Tulunbay Hatun’u Nâsır Muhammed’e eş olarak vermesini ve Gelin’in Kahire’ye gelişini, Memlûk-Altın Orda ittifakının farklı bir aşamaya geçişi olarak değerlendirmiş ve iki devlet arasında yaşanan bu olayı kitabında çok önemli bir diplomatik hamle olarak görürken bu evliliği Memlûkler için stratejik bir müttefik temini olarak yorumlamıştır.

Yazar, kitabın diğer bölümlerine göre sayfa sayısı olarak daha kısa tuttuğu dördüncü bölümü Sultan’ın şahsi özelliklerine ayırmıştır. “Sultan En-Nâsır Muhammed’in Siyasi Kişiliği” genel başlığı ile verilen bu bölüm “Yönetim Anlayışı” ve “Vefatı ve Şahsiyeti” adında iki alt başlık altında detaylandırılırken Nâsır Muhammed’in idareciliği, Halife, Emirler ve Memlûkleri ile münasebetleri de ayrı başlıklar hâlinde ele almıştır. Bölümün ikinci kısmında ise Nâsır Muhammed’in vefatı ve şahsiyeti üzerinde durmuş ve sonrasında kaynaklar, dizin ve ekler vererek çalışmayı sonlandırmıştır.

Sonuç olarak bu eser Arapça ve Farsça kaleme alınan ana kaynakların yanı sıra telif eserlerin de kullanıldığı, alanında önemli bir boşluğu dolduran kıymetli bir çalışmadır. Eserde kullanılan üslup ve kaynakların yazar tarafından iyi etüdü çalışmanın bilimsel değerini arttırmıştır. Yazarın kullandığı akıcı dil eserin tamamına hâkim olarak okuyucunun konu hakkında bilgi sahibi olmasını kolaylaştırmıştır. Hâdiselerin ele

alınış şekli itibariyle kronolojinin titizlikle takip edilmiş olması okuyucunun konu bütünlüğü içerisinde kalmasını sağlamakta ve olayların vâkıya uygunluğu hususundaki tereddütleri ortadan kaldırmaktadır. Kaynakların tanıtımı başta olmak üzere eser sonunda oluşturulan dizin bu alanın araştırmacılarına büyük kolaylık sağlamakta ve Nâsır Muhammed döneminin akademik bir bakış açısıyla ele alındığını göstermektedir. Çalışmasıyla Memlûk tarihi araştırmaları sahasında büyük bir boşluğu dolduran yazarın bu eserinin sonraki çalışmalara öncü olacağı kanaatindeyiz.